
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.13

В. В. Локтіонова

кандидат юридичних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ВПЛИВ ДЕФІНІЦІЇ “ЗАБРУДНЕННЯ” НА ДІЮ НОРМИ В ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Статтю присвячено комплексному дослідженню впливу дефініції “забруднення” на дію норми, що використовує законодавець, як одного з суспільно небезпечних наслідків у злочинах проти довкілля. Здійснено аналіз терміна “забруднення”. Розглянуто законодавчий та науковий погляди на визначення поняття “забруднення” у злочинах проти довкілля.

Ключові слова: злочини проти довкілля, дефініція “забруднення”, екологічна безпека, забруднення довкілля.

Сьогодні в Україні у зв'язку з радикальними реформами, спрямованими на покращення економічної ситуація в Україні, проблема екологічної безпеки залишається невирішеною.

Світовий досвід доводить, що нехтування проблемами екологічної безпеки може призвести до тяжких наслідків не тільки країни, а й цілих регіонів. Прийняття Кримінального кодексу України від 1 вересня 2001 р., у якому виокремлено розділ Особливої частини “Злочини проти довкілля”, не вирішило всіх питань у сфері екологічної безпеки.

Відомо, що до більшості злочинів проти довкілля використовують термін “забруднення”. Проте характеристиці вказаного поняття приділено недостатньо уваги. Можемо констатувати, що понятійний апарат у досліджуваній сфері є недосконалим і має суттєві прогалини. У зв'язку з цим проблеми визначення дефініції “забруднення” є актуальними й потребують вирішення.

Метою статті є вивчення впливу дефініції “забруднення”, що використовує законодавець як одного з основних суспільно небезпечних наслідків у злочинах проти довкілля.

Серед суспільно небезпечних наслідків вчинення злочинів проти довкілля, у яких законодавець вживає поняття “забруднення”: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України); нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України); приховування або перекручення відомостей про екологіч-

ний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України); забруднення або псування земель (ст. 239 КК України); забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України); порушення правил охорони вод (ст. 242 КК України); забруднення моря (ст. 243 КК України) [1].

Згідно зі ст. 236 КК України відповідальність за порушення правил екологічної безпеки настає, зокрема, за умови, що воно спричинило екологічне забруднення значних територій. З'ясовуючи питання про те, чи є значною територія, на якій сталось екологічне забруднення, треба враховувати дані про її площу, екологічну унікальність, належність до природно-заповідного фонду чи іншого об'єкта загальнодержавного значення [2, с. 340–348].

Поняття “забруднення” у вузькому значенні слід розуміти як викид забруднюючих речовин, що є небезпечними, тому що не можуть більше поглинатися навколишнім природним середовищем. Воно є наслідком урбанізації, індустріалізації широкого використання хімікатів у промисловому виробництві і сільському господарстві, розвитку ядерної енергетики. Поняття “забруднення” можна тлумачити й у більш широкому змісті, оскільки будь-який викид токсичних, корозійних, іонізуючих, термічних та інших шкідливих речовин, незважаючи на те, чи є вони відходами чи коштовним проміжним, кінцевим або ж побічним продуктом, забруднюють навколишнє природне середовище. Більш того, нешкідливі за своїми природними якостями речовини в контакті з іншими речовинами, що містяться в ґрунті

чи воді, також можуть виділяти шкідливі для довкілля сполуки [3].

Екологічним забрудненням у кримінально-правовій літературі є надходження у навколишнє природне середовище речовин та енергії, які завдають або можуть завдати шкоди екологічній рівновазі, життю і здоров'ю людей, призвести до знищення або пошкодження природних ресурсів. Причинами екологічних забруднень можуть бути як наслідки природних катаклізмів (переміщення материків, цунамі, виверження вулканів, землетруси, зсуви, ерозія землі, загнивання лісів), так і наслідки діяльності людини. Діяльність людини може носити або антропогенний характер (коли люди забруднюють довкілля самим фактом своєї життєдіяльності), або техногенний характер (забруднення довкілля внаслідок функціонування підприємств, технологічних процесів, випробувань, роботи транспорту, а також промислових та інших екологічних аварій). Оскільки будь-яка діяльність людини призводить певною мірою до забруднення довкілля, значущим для кваліфікації правопорушень проти довкілля є аналіз причин і характеру забруднень.

Відповідальність за ст. 236 КК України настає за техногенні забруднення довкілля або вчинення діянь (дії чи бездіяльності), які призвели до екологічної аварії. Техногенне забруднення довкілля може бути підставою для реалізації кримінальної відповідальності лише у разі перевищення суб'єктами господарської діяльності екологічних нормативів (нормативів екологічної безпеки), тобто гранично допустимих концентрацій, гранично допустимих викидів забруднюючих речовин, гранично допустимих рівнів акустичного або радіаційного забруднення довкілля та ін. [4, с. 833].

Вирішення питання про наявність забруднення значних територій належить до компетенції суду з урахуванням фактичних обставин справи, розмірів заподіяної шкоди тощо [4, с. 833]. В. І. Антипов зазначає, що поняття значної території, яка була забруднена, має оціночний характер і встановлюється з урахуванням конкретних обставин справи [5, с. 489].

Згідно з п. 8 Постанови Пленуму Верховного суду України "Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля", відповідальність за порушення правил екологічної безпеки настає, зокрема, за умови, що воно спричинило екологічне забруднення значних територій. Під таким забрудненням необхідно розуміти істотне погіршення екологічної обстановки внаслідок значного запилення, задимлення, викидів радіоактивних, хімічних, бактеріологічних та інших речовин, що становлять небезпеку для людини, довкілля, матеріальних цінностей тощо. При з'ясуванні питання про те, чи є значною територія, на якій сталося екологічне забруднення, треба враховувати

дані про її площу, екологічну унікальність, належність до природно-заповідного фонду чи іншого об'єкта загальнодержавного значення [2, с. 340–348].

Наслідком вчинення злочину, передбаченого ст. 242 КК України, є забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів (однорідних пластових товщ гірських порід, де постійно знаходяться води), джерел питних (водний об'єкт, вода якого використовується для питного водокористування після відповідної обробки або без неї), лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел.

Забруднення вод, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах, та вод різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні, – це надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин, тобто речовин, які привносяться у такі об'єкти в результаті господарської діяльності людини (відходів і викидів, виробничої сировини, напівфабрикатів, готових продуктів виробництва (отрутохімікати, мінеральні добрива, нафтопродукти), неочищених стічних вод).

Відповідно до ступеня забруднення, водні об'єкти бувають допустимого, помірного, високого та надзвичайно високого ступенів забруднення. Для з'ясування ступеня забрудненості підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод застосовують різні показники:

1) мікробіологічні – показники епідемічної безпеки питної води, перевищення яких може призвести до виникнення інфекційних хвороб у людини;

2) органолептичні (запах, смак і присмак (показники, що характеризують здатність наявних у воді хімічних речовин після взаємодії зі слиною подразнювати смакові рецептори язика й зумовлювати відповідне відчуття), забарвленість, каламутність) – фізичні властивості питної води, що сприймаються органами чуття;

3) паразитологічні – показники епідемічної безпеки питної води, перевищення яких може призвести до виникнення паразитарних інвазій у людини;

4) радіаційні – показники, що характеризують властивість води, зумовлену наявністю радіонуклідів;

5) санітарно-токсикологічні – хімічні показники, що нормуються за санітарно-токсикологічною ознакою шкідливості;

6) фізико-хімічні – фізичні чи хімічні показники, що нормуються за загальносанітарною чи органолептичною ознакою шкідливості [6].

Аналіз змісту ст. 242 КК України дає змогу дійти висновку, що для кваліфікації діяння за цією статтею несуттєво, чи встановлено щодо забруднюючих речовин гранично допустимі концентрації.

Забруднення вод може бути не лише хімічним, фізичним, радіоактивним, а й біологічним чи тепловим. При біологічному забрудненні води насичуються шкідливими мікроорганізмами (бактеріями, вірусами та іншими), здатними викликати захворювання людей, риб, інших водних ресурсів. Найнебезпечнішими є забруднення вод хвороботворними мікроорганізмами, що можуть надходити у воду з полів фільтрації, скотних дворів, вигрібних ям тощо. При тепловому забрудненні води відбуваються скиди підігрітих вод, що має своїм наслідком порушення теплового режиму, зміну біоценозів, загибель рослин і водних тварин, розмноження шкідливих мікроорганізмів [7, с. 695]. Скидання зворотних вод у водні об'єкти допускається тільки за умови одержання в установленому порядку дозволу на спеціальне водокористування. Необхідний ступінь очищення зворотних вод, що скидаються у водні об'єкти, визначається нормативами гранично допустимого скидання забруднюючих речовин [8, с. 34].

Зміна природних властивостей вод – це негативні зміни властивостей водних об'єктів (хімічних, механічних, фізичних, біологічних і пов'язаних з ними інформаційних), які відбуваються як наслідок природних чи антропогенних процесів, що спричиняють погіршення функцій природи стосовно певного об'єкта (людини, біологічного організму, об'єктів життєдіяльності людини). Нормування якості води водного об'єкта здійснюється шляхом встановлення сукупності допустимих значень показників складу та властивостей, у межах яких забезпечуються безпечні умови водокористування. Категорія якості води є показником ступеня забрудненості водного об'єкта, що визначається за сукупністю встановлених показників складу і властивостей води і дотримання якого є обов'язковим протягом визначеного часу [8, с. 34]. Ці показники встановлюють для води, що використовується для задоволення питних, господарсько-побутових і рекреаційних потреб, а також потреб рибного господарства. Зазначеним поняттям охоплюється і засмічення вод – привнесення у водні об'єкти сторонніх, як правило, нерозчинних предметів і матеріалів, що шкідливо впливають на стан вод. Засмічення вод може утворювати склад розглядуваного злочину за умови, що воно викликало зміну природних властивостей вод або виснаження водних ресурсів.

Виснаженням водних джерел слід визнавати стійке, тобто таке, що не може бути подолане природним шляхом, скорочення запасів і погіршення якості вод, втрата ними здатності до самоочищення. Виснаження характеризується незворотним зменшенням мінімально допустимого стоку вод, результатом якого є їх повна або часткова непридатність для певних видів

водокористування. Від виснаження потрібно відрізнити маловоддя – період (фазу) гідрологічного режиму водного об'єкта, при якому спостерігається зменшення його водності, внаслідок чого погіршуються умови забезпечення потреб у водних ресурсах [7, с. 696].

Висновки. Враховуючи вищевикладене та проведене раніше дослідження [9], вважаємо за необхідне назву та ч. 1 ст. 242 КК України викласти у такій редакції:

“Стаття 242. Забруднення вод (водних об'єктів)

1. Забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами, що перевищують встановлені нормативи, внаслідок порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або довкілля, –”.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17 // Постанови ПВСУ в кримінальних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 340–348.
3. Екологічний менеджмент : навч. посіб. / за ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка і Є. В. Фесенка. – Київ : Дакор, 2008. – 1428 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та доповн. – Київ : А. С. К., 2005. – 848 с. – (Нормативні документи та коментарі).
6. Про затвердження Державних санітарних норм та правил “Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною” (ДСанПіН 2.2.4-171-10) : Наказ МОЗ України від 12.05.2010 р. № 400 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 51. – Ст. 1717.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид., перероб. та доповн. – Київ : Юридична думка, 2007. – 1184 с.
8. Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворот-

- ними водами : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1999 р. № 465.
9. Локтіонова В. В. Суспільно-небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля :

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Локтіонова. – Харків, 2013. – 260 с.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2015.

Локтіонова В. В. Влияние дефиниции “загрязнения” на действие нормы в преступлениях против окружающей среды

Статья посвящена комплексному исследованию влияния дефиниции “загрязнения” на действие нормы, которое использует законодатель, как одного из общественно-опасных последствий в преступлениях против окружающей среды. Проведен анализ термина “загрязнение”. Рассмотрен законодательный и научный взгляды относительно определения понятия “загрязнение” в преступлениях против окружающей среды.

Ключевые слова: преступления против окружающей среды, дефиниция “загрязнения”, экологическая безопасность, загрязнение окружающей среды.

Loktionova V. Influence Definition “Contamination” of the Action of the Norm for Crimes Against the Environment

The article focuses on integrated studying the problem how the definition of the term “pollution” can influence a legislative rule, being one of antisocial hazard effects of environmental crimes. The term “pollution” is analyzed as well as its characteristics are provided. The legislative and scientific approaches are presented to the concept “pollution” as it is defined in environmental crimes. The concept “environmental pollution” in the criminal law of Ukraine is analyzed.

Feature analysis has made it possible to differentiate environmental crimes and environmental misdemeanors. The views of prominent scientists in administrative and criminal laws are presented concerning clear distinction between certain types of offenses.

Pollution is considered to denature water properties. Water depletions have been studied while giving the proper definition of the concept “water depletion”. The concept “depletion” has been characterized. On this basis a new version of Art. 242 of the Criminal Code of Ukraine is suggested.

Key words: environmental crimes, antisocial hazard effects of environmental crimes, “pollution” definition, environmental safety, environmental pollution, environmental contamination.